

Анастасія Дегтеренко

ЕТНІЧНИЙ ВИМІР ГЕОСТРАТЕГІЇ УКРАЇНИ

Проблеми етнополітики і геополітики достатньо близько стоять одна від одної. Внутрішній взаємозв'язок між цими сферами є органічним. Актуальною проблемою ХХІ століття є, перш за все, політизація етнічності України. З іншого боку сьогодні геополітика розглядається у новому вимірі – співвідношенні глобалізаційних процесів і збереженні національної самобутності¹.

Впродовж останнього десятиріччя як за кордоном, так і в Україні зростає увага до дослідження проблем етнонаціонального розвитку суспільства, відбувається подальша переоцінка досі поширених етнополітичних концепцій і теорій, з'являються нові.

В процесі дослідження проблеми автор спирався на праці “метрів” світової етнологічної та етнополітичної думки Дж. Армстронга, С. Хантінгтона, Е. Геллнера, В. фон Гумбольдта, К. Дойча, Е. Дюркгейма, К. Леві-Стросса, Ф. Фукуями та ін.

В останні роки в Україні також відбулися досить таки жваві дискусії та серйозні переоцінки всередині суспільствознавчих наук стосовно етнонаціонального буття. При цьому поряд з традиційною етнографією утвердилися фундаментальні теоретичні етнологічні дослідження (В. Борисенко, В. Горленко, С. Макарчук,

В. Наулко, А. Пономарьов та ін.). Звертає на себе увагу й те, що протягом 90-х років ХХ ст. в Україні конституювалися як повноправні наукові напрями: етнофілософія (В. Андрущенко, В. Кремень, Ю. Павленко, М. Степико та ін.); етнополітологія (І. Курас, Ю. Римаренко, В. Євтух, О. Картунов, О. Майборода, Л. Нагорна, М. Пинчук); етносоціологія (А. Орлов, Б. Парахонський та ін.); етнопсихологія (В. Павленко, Т. Рудницька, М. Шульга та ін.); етнокультурологія (С. Вовканич, В. Горський, С. Грабовський, І. Дзюба, М. Жулинський, В. Нічик, В. Танчер, І. Шаблій та ін.), етнолінгвістика (В. Русанівський, О. Тараненко, О. Ткаченко); етноконфліктологія (О. Маруховська, Г. Перепелиця, М. Пірен, А. Пойченко та ін.); етнотетика (В. Пазенок, М. Попович та ін.); етнодемографія (С. Пирожков, І. Прибиткова та ін.).

Одним з перших в Україні досліджень, у якому було зроблено спробу проаналізувати наукові пошуки зарубіжних вчених щодо визначення ролі етнічності як політичного фактора у відносинах між націями, державами і їхніми етнічними групами та у міждержавних відносинах, стала монографія О.М. Майбороди “Етнонаціональний розвиток України: Терміни, визначення, персоналії”²². Автор піддав аналізу різні концептуальні напрями етнополітики, аргументи західних науковців на користь тієї чи іншої та вивів на цій основі ряд закономірностей етнополітичного процесу. На нашу думку, з огляду на процес вироблення концепції етнополітики України, що розтягнувся у часі, інтерпретація науковцем надбань світової етнополітології стоїть нині в колі пріоритетних теоретичних підходів до вивчення даної проблематики.

У працях М. Шульги досліджується цілий комплекс питань, пов’язаних зі становищем національних меншин в Україні, а також міграційними проблемами. Дослідник висловлює думку про можливість поділу національних меншин України за типом свого національного самоусвідомлення на типи: “старі” меншини і “нові” меншини. Наприклад, етнічних росіян дослідник відносить до такої категорії, як “нова суперменшість України” і, зважаючи на їх суттєвий громадсько-політичний вплив в державі, говорить про необхідність особливого підходу до вирішення проблем їхнього національного життя в Україні³.

Однією із сфер дослідження Ю.І. Римаренка було вивчення ролі та місця національних проблем та міжетнічних відносин у внутрішньодержавних та в міждержавних зносинах. Результатом осмислення реального стану справ у сфері національних взаємин в Україні став висновок науковця про нагальність потреби розробки ряду спеціальних документів, які б визначили такі національні права, як право на етнічну ідентичність, на вільну національну самоідентифікацію, національно-територіальну і національно-культурну автономію та право на захист від дискримінації за національною ознакою тощо⁴

Науковий інтерес праць М.І. Панчука у контексті даної проблеми полягає передусім в аналізі етносоціальних умов і обставин у процесі творення моделі, яка дозволила б забезпечити рівномірний розвиток національних меншин в середовищі перехідних суспільств посттоталітарного ідеологічного простору⁵. Науковець окреслив коло проблем, вирішення яких є актуальною потребою нинішнього етапу державотворення в Україні.

Важливі аспекти теоретико-методологічних засад етнополітології та етнополітики досліджуються у працях І. Кураса, І. Варзара, В. Євтуха, М. Обушного. У концентрованому вигляді вони найбільш повно викладені у енциклопедичних виданнях “Етнонаціональний розвиток України. Терміни, визначення, персоналії”⁶, “Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри”⁷, “Мала енциклопедія етнодержавознавства”⁸, “Енциклопедія етнокультурознавства”⁹ та інших, підготовлених та виданих за активної участі означених дослідників. Поява таких праць в Україні стала важливим стимулом для подальшого опрацювання теоретико-методологічних проблем національних меншин сучасними дослідниками.

Певний внесок у дослідження проблеми зробили й енциклопедичні та довідкові видання, що були видані в Україні останніми роками. Специфіка цих видань зумовлюється самим жанром енциклопедій, статті яких відбивають найповніші здобутки різних галузей знань у трактуванні того чи іншого поняття. Так, довідник “Етнонаціональний розвиток України. Терміни, визначення, персоналії” за редакції І. Кураса та Ю. Римаренка є важливим джерелом,

що містять узагальнюючу інформацію щодо проблем національного розвитку України.

Актуальною проблемою України є чіткий геополітичний вибір. Полярність та взаємовиключність різних підходів до вибору шляхів розвитку у внутрішній та зовнішній політиці, а головне - відсутність комплексного наукового обґрунтування тих чи інших стратегем розвитку призвели до геополітичної стагнації. Одна з найважливіших причин такої невизначеності - відсутність в Україні належної уваги до геополітичної науки, яка у провідних державах світу визначає обрання повномасштабної стратегії розвитку держави. Найбільш цікавою ця проблема є у вимірі етнонаціональних процесів в Україні.

В ракурсі дослідження даної проблеми найбільш цікавою є “прикладна” геополітика, орієнтована на застосування геополітичних досліджень для практичного вирішення конкретних людських проблем, зокрема, подолання міжнаціонального протистояння, забезпечення національно-культурних, політичних, соціально-економічних прав окремих людей і цілих народів. Цей напрямок, заснований В. де ла Бланшем, існує й донині. До цього напрямку можна віднести праці таких видатних українських мислителів, як М. Драгоманова, Ю. Бачинського, М. Грушевського, М. Міхновського, С. Дністрянського, С. Шелухіна¹⁰.

А процесі розгляду ролі етнічного фактору у забезпеченні геополітичної стабільності України особливого значення набувають національні меншини нашої держави.

Загалом етнічна структура українського суспільства характеризується, з одного боку, безперечним кількісним переважанням корінного автохтонного українського етносу, з другого – багатющою палітрою національних меншин і етнічних груп, які представляють основні мовні сім’ї світу. Обидві обставини засвідчують насамперед “українськість” Української держави, з одного боку, і її відкритість людям з різних частин – з іншого. При цьому, розмаїта етнічна палітра не лише збагачує українське суспільство, але й ставить до кожної зі сторін (відповідно корінного етносу та меншин) взаємні зобов’язання з налагодження оптимальних умов щодо гармонізації міжетнічних взаємин та адекватній інтеграції мігрантів в українське суспільство.

Для України, як і для будь-якої поліетнічної держави, питання національних меншин є перманентно актуальним і потребує постійного вивчення та аналізу.

На сучасному етапі спостерігається зростання ролі національних меншин як важливого політичного фактора внутрідержавних процесів. Національні меншини політично впливають і на зовнішньополітичну діяльність країни, зокрема, залишаючись об'єктом посиленої уваги урядів і політичних сил, які аналізують і відстоюють позицію своїх співвітчизників за кордоном. Своєю чергою, зовнішньополітичні фактори, зокрема, політика окремих держав і політичних лідерів, з якою ідентифікується та чи інша національна меншина, суттєво впливають на діяльність національних меншин.

Термін “національні меншини” почав вживатися порівняно недавно і його розуміння ґрунтується на основі підходів, які пропонують вітчизняні та зарубіжні дослідники, однак виявилось, що більшість етнополітологів, аналізуючи проблему національних меншин, ще не виробили єдиних підходів та оцінок. У науковій літературі дотепер не існує чіткого і сталого тлумачення терміна “національна меншина”.

В основу визначення поняття “національна меншина” покладений комплексний підхід, який включає всі типологічні та видові різновиди, що базуються на загальних критеріях. Зокрема, ми окреслили такі критерії, як кількісний критерій та термін проживання на території держави, критерій неможливого, наявність громадянства, наявність стійких етнічних, релігійних і мовних характеристик, почуття солідарності. В Україні, згідно з законодавством, до “національних меншин” належать групи громадян, які не є українцями за національністю, виявляють почуття національного самоусвідомлення та спільності між собою. Це свідчить про те, що більшість критеріїв, які є основними для визначення національних меншин у багатьох країнах світу (чисельність, термін проживання на території держави) не є визначальними в Україні.

У працях Г. Луцишин поняття “національні меншини” тлумачиться як, групи населення, осілі в даній державі, які перебувають у кількісній та фактичній меншості щодо титульної нації або становлять менше 50% усього населення, культивують свою національну

окремішність, відрізняються від більшості громадян своїм етнічним походженням, мовними, культурними або релігійними ознаками, усвідомлюють свою етнічну окремішність¹¹.

Актуальним питанням зовнішньополітичного курсу України на сучасному етапі є інтеграція в політичні та економічні структури Європейського Союзу.

Важливу роль в цих процесах відіграють не лише державні органи, але й громадські організації, вищі навчальні заклади, культурно-просвітницькі товариства і навіть окремі громадяни України. Історична практика засвідчує, що недержавні форми здійснення міжнародного співробітництва більш ефективні і послідовні і не залежать від формальних пріоритетів у сфері зовнішньої політики. У цьому випадку об'єктом здійснення міжнародного співробітництва є народна дипломатія як різновид недержавної, тобто неофіційної форми налагодження міжнародних відносин.

Цікавим є той факт, що перші позитивні результати у визнанні України як держави на міжнародній арені були зроблені завдяки активній підтримці широкого загалу української діаспори та тих країн, етнічні представники яких проживають на території нашої держави.

Мова йде про численні національні меншини, які в умовах розвитку поліетнічного українського суспільства на законодавчому рівні отримали право на вільний національно-культурний розвиток; вільно встановлювати і підтримувати зв'язки з особами своєї національності та їх громадськими об'єднаннями за межами України; брати участь у діяльності міжнародних неурядових організацій тощо.

Проілюструвати це можна на прикладі розвитку грецької національної меншини, більша частина якої, майже 100 тис., мешкає у місті Маріуполі та Північному Приазов'ї.

Рух від епізодичних контактів до доктрини цілеспрямованого співробітництва України та країн ЄС – визначальна тенденція українсько-грецьких взаємозв'язків, у якій Маріупольський державний гуманітарний університет відіграє провідну роль.

Усього за 13 років МДГУ прийняв понад 270 офіційних делегацій. Завдяки плідній діяльності університету у 1996 р. в Маріуполі відкривається Генеральне консульство Грецької Республіки. Історичне

та політичне значення мав офіційний візит в Маріуполь Президента Греції Константиноса Стефанопулоса в грудні 1997 р.

На сучасному етапі зі всього складу грецької делегації, яка відвідала Маріуполь, членами нового уряду Греції є: прем'єр-міністр Греції, голова партії "Нова Демократія" Константинос Караманліс, міністр закордонних справ Греції Петрос Молів'ятіс, міністр Кабінету Міністрів Теодорос Руссопулос, заступники міністра закордонних справ Греції Янніс Валінакіс і Панайотіс Скандалакіс, який займається питаннями грецької діаспори. У жовтні 2004 р. у складі офіційної кіпрської делегації були: директор Добродійного фонду ім. А.Левендіса, професор Вассос Карагеоргіос, член Ради Союзу молоді Кіпру Тасос Япаніс, Андреас Христофідіс та інші¹².

Етнічні процеси відіграють важливу роль в забезпеченні геополітичної стабільності України. Вони дозволяють використовувати потенціал національних спільнот нашої держави у забезпеченні зовнішньополітичних інтересів України. З іншого боку, належна увага та позитивне вирішення проблем існування національних меншин багато у чому забезпечує внутрішньополітичну безпеку країни.

¹ Курас І.Ф. Етнополітологія. Перші кроки становлення. – К.: Генеза, 2004. – С.67.

² Майборода О.М. Етнонаціональний розвиток України: Терміни, визначення, персоналії. – К.: Наукова думка, 1993. – С.55.

³Шульга М. Етнічні росіяни – нова суперменшість України // Український часопис прав людини. – 1996. - № 3-4. – С.47.

⁴ Римаренко Ю. Права людини та громадянина, права народів, права етнічних меншин // Український часопис прав людини. – 1996. – № 3-4. – С.37.

⁵ Панчук М. Етнополітична модель розвитку держави. Про концептуальні підходи до її розробки. // Відродження. – 1993. - №5-6. – С.4-6.

⁶ Етнонаціональний розвиток України. Терміни. Визначення. Персоналії. / за ред. Ю. Римаренка та І. Кураса, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького - К.,1993. – 800с.

⁷ Міграційні процеси в сучасному світі / ред. Ю. Римаренка. – К.: Довіра, 1998 – 912с.

⁸ Мала енциклопедія етнодержавознавства / Римаренко та ін. (ред.) НАН України, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. – К.: Генеза, Довіра, 1996. – 942с.

⁹ Енциклопедія етнокulturознавства / Ю.І. Римаренко, В.Г. Чернець, Ю.С. Шемчушенко та ін.; Інститут держави і права ім.В.М. Корецького. – К., 2000. – 332с.

¹⁰ Хилько М. Геополітика в системі наукового знання // Вісник Київського національного університету ім.Т. Шевченка. Серія: Філософія. Політологія. – 2003. - №59-61. - С.168-170.

¹¹ Луцишин Г. Роль національних меншин у зовнішній політиці України // Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. – 2000 – Вип. 2. – С. 6-23.

¹² Дегтеренко А. Роль національних меншин у забезпеченні зовнішньополітичних інтересів України на прикладі греків Приазов'я // Сучасні проблеми науки та освіти. Матеріали 6 - ї Міжнародної міждисциплінарної науково – практичної конференції / Міністерство освіти і науки, Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна, Українська асоціація “Жінки в науці та освіті”, 2005 р., м. Алушта. – С. 116.